

Dorota Kałuża*

MAŁŻEŃSTWA KOBIET W WIEKU BALZAKOWSKIM

1. WSTĘP

W ostatnich kilku dekadach w Europie, w tym również i w Polsce, mamy do czynienia z przeobrażeniami instytucji małżeństwa. Przejawami tych zmian są: zmniejszenie się skłonności do zawierania małżeństw, odraczanie momentu występowania tego zdarzenia, relatywnie duża intensywność rozwodów oraz wysoki udział związków partnerskich (kohabitacji i związków typu LAT¹).

Podłożem tych zmian były wcześniejsze przemiany gospodarcze (otwarcie rynku pracy dla kobiet, rozwój sektora usług), społeczne (rozwój ruchów feministycznych) oraz technologiczne (rozwój skutecznych metod zapobiegania ciąży – antykoncepcji i aborcji)².

Kobiety, wchodząc masowo na rynek pracy w latach sześćdziesiątych XX w., osiągnęły niezależność finansową, co doprowadziło do zmian w ich świadomości i pozycji w rodzinie. Przestała je satysfakcjonować rola żony i matki, kobiety postawiły na samorealizację i podnoszenie kwalifikacji, co nie pozostało bez wpływu na ich pozycję na rynku matrymonialnym. To właśnie zmiana pozycji społecznej kobiety stała się jednym z głównych czynników przeobrażeń dotychczasowego wzoru małżeństwa.

Zmiany zachowań w sferze małżeńskości są ściśle powiązane ze zmianami zachowań prokreacyjnych kobiet, z uwagi na fakt, iż wciąż większość wydawanych

* Dr Dorota Kałuża, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ Kohabitacja oznacza związek dwóch dorosłych osób, zamieszkujących razem i utrzymujących intymne relacje. W odróżnieniu od małżeństwa, czyli związku zawartego w myśl przepisów prawa obowiązujących w danym kraju, nie pociąga ona za sobą ani praw, ani obowiązków gwarantowanych prawem. Innym rodzajem związku nieformalnego jest związek typu LAT (*Living Apart Together*), oznaczający długotrwałą więź emocjonalną bez wspólnego zamieszkiwania.

² I. E. Kotowska (red.), *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1999; K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Nomos, Kraków 2002; W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 271.

na świat dzieci w Europie, zaś Polsce zdecydowana większość, pochodzi ze związków małżeńskich.

W przeciągu ostatnich kilkunastu lat powyższe zmiany stały się bardzo widoczne i w Polsce, gdzie mamy do czynienia z redukcją natężenia małżeństw wśród kobiet bardzo młodych (15–19 lat) i młodych (20–24 lata) przy jednoczesnym niewielkim wzroście częstości zawierania małżeństw w starszej grupie wieku (25–29 lat). A zatem w warunkach generalnie zmniejszania się skłonności do zawierania małżeństw, pojawia się tendencja przesuwania momentu legalizacji związku na późniejszy etap życia, a co za tym idzie, odraczania podejmowania zobowiązań rodzinnych (m.in. prokreacyjnych).

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie zmian, jakie wystąpiły w Polsce i w innych krajach europejskich w ostatnich kilku dekadach w sferze małżeńskości, zwłaszcza zaś w przebiegu tego procesu wśród kobiet w wieku balzakowskim³.

Ponieważ pomiędzy poszczególnymi państwami Europy występowały różnice w czasie w podnoszeniu się przeciętnego wieku nowożeńców, stąd też analiza została dokonana dla grup krajów reprezentujących cztery bardziej homogeniczne, z punktu widzenia kulturowego, ekonomicznego i politycznego, regiony Europy: zachodni, południowy, północny i środkowo-wschodni. Europę Zachodnią reprezentują: Francja, Niemcy, Holandia, Północną – Dania, Norwegia i Szwecja, Południową – Grecja, Portugalia i Hiszpania, zaś region środkowo-wschodni – Polska, Czechy i Węgry.

Źródłem danych do analizy były wydawane przez Radę Europy *Recent demographic developments in Europe* oraz informacje ze sprawozdawczości statystycznej wybranych państw. W przypadku Polski wykorzystane zostały również dane o związkach małżeńskich zawarte w rocznikach demograficznych wydawanych corocznie przez Główny Urząd Statystyczny (GUS).

2. ZMIANY ZACHOWAŃ MATRYMONIALNYCH KOBIET W EUROPIE

Widoczne w Europie odraczanie momentu zawierania związku małżeńskiego przez kobiety zbiegło się z okresem nasilenia częstości rozwodów, co w konse-

³ Samo określenie wiek balzakowski swój pierwotny sens bierze z powieści Balzaka pt. *Madame*, w której kobietę 32-letnią pisarz określa jako dojrzałą. Jednak w efekcie przemian ludnościowych, przesuwaniu na późniejszy etap życia momentu zakończenia młodości i rozpoczęcia się fazy „przedpola starości” można przyjąć, że określenie to obecnie odnosi się do kobiet między 35. a 49. rokiem życia.

kwencji powodowało wzrost ważności małżeństw powtórnych, w przypadku których wiek nowożeńców jest na ogół wyższy niż wśród primumpturientów (a zatem wzrost liczby małżeństw powtórnych powoduje zawyżenie przeciętnego wieku ogółu nowożeńców). Dlatego też omówione zostały tylko małżeństwa pierwsze jako grupa bardziej jednorodna pod względem wieku.

TABELA 1. WSPÓŁCZYNNIK PIERWSZYCH MAŁŻEŃSTW W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH DLA KOBIEŃ W LATACH 1960–2005

Kraj	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Czechy	1,04	0,90	0,91	0,99	0,90	0,91	1,02	0,50	0,50	0,45
Dania	1,01	0,99	0,81	0,67	0,53	0,57	0,60	0,65	0,73	0,69
Francja	1,03	0,99	0,92	0,86	0,71	0,54	0,56	0,5	0,61	
Niemcy	1,06	1,11	0,98	0,81	0,69	0,63	0,64	0,56	0,59	0,54
Grecja	0,79	1,29	1,05	1,16	0,87	0,83	0,72	0,75	0,52	
Węgry	0,99	0,98	0,97	1,00	0,89	0,86	0,77	0,56	0,49	0,46
Holandia	1,05	1,13	1,06	0,83	0,68	0,57	0,66	0,53	0,59	0,55
Norwegia	1,04	0,87	0,96	0,80	0,65	0,57	0,58	0,54	0,51	0,53
Polska			0,91	0,93	0,90	0,89	0,91	0,67	0,63	0,57
Portugalia	0,94	1,04	1,21	1,39	0,89	0,79	0,88	0,78	0,75	0,62
Hiszpania	1,00	0,98	1,01	1,05	0,76	0,64	0,69	0,6	0,63	
Szwecja	0,95	0,95	0,62	0,63	0,53	0,53	0,55	0,44	0,53	0,51

Źródło: *Recent demographic developments in Europe 2003* oraz Eurostat [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: www.eurostat.ec.europa.eu/portal/, 05.07.2008.

Chcąc zobrazować powolne odraczanie na późniejszy etap życia składania ślubów małżeńskich, odwołamy się do dwóch miar. Jedną z nich jest współczynnik pierwszych małżeństw. Wartości tego współczynnika informują nas o tym, jaka część osób zmieniałaby swój stan cywilny, gdyby skłonność do zawierania pierwszych małżeństw odnotowana w danym roku utrzymywała się w długim okresie⁴. Przez ostatnie 45 lat w większości krajów europejskich skłonność do stawiania na ślubnym kobiercu przez kobiety zmniejszyła się o połowę (tabela 1).

W Europie Zachodniej i Północnej spadek skłonności do zmiany stanu cywilnego rozpoczął się już w latach siedemdziesiątych XX w., a w krajach południowych Europy, w których małżeństwo cieszy się dużą popularnością, 10 lat później.

⁴ Miara ta jest oparta na danych przekrojowych – najczęściej rocznych – a więc nie opisuje ona rzeczywistej kohorty kobiet na rynku małżeńskim, lecz populację składającą się z wielu generacji kobiet wstępujących po raz pierwszy w związek małżeński. Jak wszystkie tego typu miary, wskaźnik ten obciążony jest błędem nieuwzględnienia zmian kalendarza małżeńskiego, jak i nieuwzględnienia zmian składu lub struktury populacji kobiet. W konsekwencji może prowadzić do tego, iż wartość wskaźnika przyjmie wartość powyżej jedności, a więc wartość nielogiczną na pierwszy rzut oka.

W Europie Wschodniej skłonność do zawierania małżeństw utrzymywała się na względnie wysokim poziomie do początku okresu przemian gospodarczych początku lat dziewięćdziesiątych XX w.

Obecnie w większości analizowanych państw miara ta nie przekracza wartości 0,6, a w Czechach i na Węgrzech mniej niż 50% kobiet zdecydowanych jest zmienić swój paniński stan. Nie oznacza to, że pozostała część kobiet będzie żyła samotnie. Tak niski poziom tego współczynnika wynika po części ze znanego demografii wpływu przesuwania się wieku w momencie występowania danego zdarzenia na wartość współczynników odwołujących się bezpośrednio lub pośrednio do koncepcji cyklu życia. W sytuacji podwyższenia się wieku zawierania związków małżeńskich wartości współczynników bazujących na podejściu przekrojowym są zaniżane (jest to zatem odpowiednik efektu Feeneya-Bongaartsa, znanego w badaniach nad dzietnością). Poza tym, część z kobiet tworzyć będzie związki partnerskie. W 2005 r. najwięcej kobiet zdecydowanych nie popaść w staropanieństwo zamieszkiwało w Danii i Portugalii.

Dane te empirycznie potwierdzają, że w przeciągu ostatnich 45 lat doszło do osłabienia znaczenia małżeństwa w Europie. Obecnie zawieranie związku małżeńskiego jest znacznie rzadsze niż jeszcze kilkanaście lat wcześniej, równocześnie obserwujemy w całej Europie odraczanie momentu jego zawarcia.

Odraczanie to najpełniej jest widoczne poprzez analizę średniego wieku nowożeńców. Ponieważ miara ta jest podatna na zniekształcenia wywołane przez występowanie wartości nietypowych badanej cechy (np. liczbę małżeństw powtórnych, zawieranych przez kobiety w starszych grupach wieku, która wpływa na podwyższenie go), przedstawiony został jedynie średni wiek kobiet stających na ślubnym kobiercu po raz pierwszy (panien, zob. tabela 2).

Niezależnie od kraju, widoczne jest podnoszenie się średniego wieku kobiet zawierających pierwsze małżeństwo, jednak w poszczególnych regionach Europy proces ten rozpoczął się w różnym czasie. Najwcześniej – na początku lat siedemdziesiątych XX w. – tendencja do systematycznego odraczania momentu zawierania formalnego związku zaznaczyła się w grupie krajów skandynawskich, w których wysoki poziom rozwoju systemu socjalnego i przepisy prawne ułatwiają kobietom łączenie pracy zawodowej z wychowywaniem dziecka, sprzyjają wyborowi samotnego macierzyństwa i odkładaniu decyzji o ślubie na późniejszy etap życia. W krajach Europy Zachodniej proces opóźniania wieku wstępowania w pierwszy związek małżeński rozpoczął się dekadę później, lecz jednocześnie przebiegał bardziej dynamicznie. W regionie południowym podnoszenie się średniego wieku zaczęło się na początku lat osiemdziesiątych XX w. W skład tej grupy wchodziły kraje, w których małżeństwo cieszy się wciąż dużą popularnością, tj. Grecja i Portugalia, gdzie ponad 60% kobiet (w dekadzie lat dziewięćdziesiątych XX stulecia) było już zamężnych przed ukończeniem 29. roku życia, jak również

Włochy i Hiszpania – gdzie zaledwie 30% kobiet wstąpiło w związek przed ukończeniem tylu lat.

W krajach socjalistycznych – w odróżnieniu od reszty analizowanych państw – niezależność finansowa, choć na niskim poziomie, a także uprawnienia i świadczenia socjalne oraz pewność zatrudnienia, pozwalały na godzenie pracy zawodowej z obowiązkami rodzinnymi, co wpływało na wcześniejszą decyzję o zawarciu związku małżeńskiego. Okres transformacji społeczno-gospodarczej końca lat osiemdziesiątych XX w. postawił kobiety przed koniecznością dokonywania wyboru: praca czy założenie rodziny.

Odraczanie momentu zawarcia pierwszego małżeństwa było szczególnie widoczne w ostatnich 15 latach (tabela 2). W przeciągu tego okresu wiek zawierania pierwszego małżeństwa w wybranych krajach europejskich podniósł się średnio o 3 lata i – jak zakładają badacze zajmujący się problemem małżeństwa i rodziny⁵ – w kolejnych latach nadal będzie się podnosił. Obecnie największy wzrost tego wieku dotyczył Węgier i Czech (ponad 4 lata).

TABELA 2. PRZECIĘTNY WIEK KOBIET ZAWIERAJĄCYCH PO RAZ PIERWSZY MAŁŻEŃSTWO W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH W LATACH 1960–2005

Kraj	Lata									
	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Czechy	22,0	21,7	21,6	21,6	21,5	21,6	21,2	22,7	24,5	26,4
Dania	22,8	22,5	22,8	23,5	24,6	26,2	27,6	29,0	29,5	31,4
Francja	23,0	22,7	22,6	22,5	23,0	24,2	25,6	26,9	28,0	28,1
Niemcy	23,5	22,9	22,5	22,3	22,9	24,1	25,2	26,4	27,0	28,2
Grecja	24,6	24,1	23,5	23,6	23,3	23,7	24,6	25,6	26,6	29,7
Niderlandy	24,2	23,6	22,9	22,6	23,2	24,4	25,9	27,1	27,8	29,0
Norwegia	23,7	23,2	22,8	22,9	23,5	24,9	26,2	27,3	29,2	27,3
Polska	22,3	22,0	22,8	22,8	22,7	22,7	22,6	23,1	23,9	25,0
Portugalia	24,8	24,6	24,2	23,6	23,2	23,4	23,9	24,7	25,3	31,5
Hiszpania	26,0	25,4	24,9	23,9	23,4	24,2	25,3	26,8	27,8	29,3
Szwecja	24,0	23,6	23,9	24,8	26,0	27,2	27,5	28,7	30,2	31,5
Węgry	22,0	21,8	21,5	21,1	21,2	21,5	21,9	22,9	24,6	26,7

Źródło: *Recent demographic developments in Europe 2003* oraz Eurostat, dz. cyt.

W pierwszych latach obecnego stulecia w krajach skandynawskich przeciętny wiek zawierania pierwszego małżeństwa wśród kobiet wyniósł ponad 30 lat, natomiast w państwach Europy Zachodniej i Południowej oscylował wokół 28 lat. Obecnie (2005 r.) w Europie Środkowowschodniej przeciętny wiek zawierania

⁵ K. Slany, dz. cyt.

pierwszego małżeństwa przez kobiety kształtuje się na poziomie średniego wieku nupturientów, jaki występował w połowie lat osiemdziesiątych XX w. w krajach skandynawskich. W 2005 r. w Polsce przeciętny wiek kobiety wstępującej po raz pierwszy w związek małżeński wynosił 25 lat, podczas gdy w sąsiednich Niemczech ponad 28 lat, a w Czechach przekraczał 26 lat.

3. KOBIETY W WIEKU BALZAKOWSKIM NA RYNKU MAŁŻEŃSKIM WE WSPÓŁCZESNEJ EUROPIE

Odrzucanie decyzji o złożeniu ślubów małżeńskich przełożyło się na wzrost wśród primonupturientów kobiet w wieku balzakowskim. Mimo, iż udział kobiet w wieku 35–49 lat w rynku małżeńskim w porównaniu z osobami młodymi jest niewielki, z upływem lat we wszystkich analizowanych krajach systematycznie wzrasta (tabela 3). W 2005 r. w krajach skandynawskich (Dania i Szwecja) kobiety, które miały 35–49 lat, stanowiły wśród primonupturientów ponad 20%, natomiast w 1990 r. ich udział nie przekraczał 9%.

TABELA 3. UDZIAŁ MAŁŻEŃSTW PIERWSZYCH WŚRÓD KOBIET W WIEKU 35–49 LAT WŚRÓD OGÓŁU MAŁŻEŃSTW W DANYM KRAJU W LATACH 1990–2005 (UDZIAŁ PRIMONUPTURIENTÓW W DANEJ GRUPIE WIEKU JAKO % OGÓŁU MAŁŻEŃSTW PIERWSZYCH)

Kraj	Lata							
	1990		1995		2000		2005	
	Grupa wieku							
	35–39	40–49	35–39	40–49	35–39	40–49	35–39	40– 9
Czechy	0,7	0,4	0,8	0,6	1,1	0,6	2,0	0,7
Dania	5,7	2,2	8,7	4,5	10,7	6,2	12,2	8,0
Niemcy	2,3	1,0	4,4	1,8	7,5	3,3	10,8	5,1
Grecja	2,6	1,6	3,3	1,6	4,5	2,2	6,8	2,4
Hiszpania	1,8	1,1	3,2	1,4	4,7	1,8	7,2	3,5
Francja			7,7	4,2	9,0	6,1	9,6	6,8
Węgry	1,1	0,5	1,0	0,6	1,4	0,8	3,0	0,9
Niderlandy	2,9	1,2	4,3	1,7	6,5	2,9	9,8	5,5
Polska	1,0	0,6	1,3	0,8	1,1	0,9	1,4	0,7
Portugalia	1,7	1,4	2,3	1,5	2,8	1,6	4,2	2,4
Szwecja	5,8	2,9	8,1	4,3	11,7	6,3	14,9	9,6
Norwegia	3,5	1,2	5,1	2,0	7,3	2,2	13,0	2,4

Źródło: *Recent demographic developments in Europe 2003* oraz Eurostat, dz. cyt.

W krajach Europy Środkowowschodniej odsetek panien w wieku 35–49 lat zawierających małżeństwo jest kilkakrotnie niższy w porównaniu z resztą anali-

zowanych państw europejskich. W Polsce w 2005 r. stanowił on 2,1%, w Czechach 2,7%, a na Węgrzech 4%.

Przyglądając się bardziej szczegółowo strukturze wieku, widać że wzrost odsetka kobiet w wieku balzakowskim wśród prymonupturientów w ostatnich kilkunastu latach dotyczył jedynie pań w wieku 35–39 lat, natomiast udział kobiet między 40. a 49. rokiem życia utrzymywał się na względnie stałym poziomie.

TABELA 4. WSPÓŁCZYNNIK MAŁŻEŃSTW PIERWSZYCH WŚRÓD KOBIEŃ W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH (NA 1000 KOBIEŃ W DANEJ GRUPIE WIEKU) W LATACH 1990–2002

Kraj	Grupa wieku								
	35–39	40–44	45 i więcej	35–39	40–44	45 i więcej	35–39	40–44	45 i więcej
	1990			2000			2002		
Czechy	6	3	1	7	2	1	8	3	1
Dania	36	10	3	73	32	14	71	34	17
Niemcy	17	5	3	29	10	5	29	11	5
Grecja	21	9	5	26	9	4	31	11	5
Hiszpania	15	6	4	21	7	4	31	9	4
Francja	18	7	3	43	17	7	42	17	7
Węgry	7	3	1	9	2	1	11	3	1
Niderlandy	20	6	3	34	11	5	39	14	6
Polska	10	4	2	8	3	2	9	3	2
Portugalia	17	8	7	21	8	5	32	8	5
Szwecja	32	11	4	59	24	10	57	24	11
Norwegia	21	6	2	36	9	3	38	10	3

Źródło: *Recent demographic developments in Europe 2003* oraz Eurostat, dz. cyt.

Omówione we wcześniejszym punkcie wartości współczynnika małżeństw wskazują na systematyczne zmniejszanie się skłonności do formowania związków małżeńskich w Europie, jednak w przypadku subpopulacji kobiet w wieku balzakowskim (szczególnie w wieku 35–44 lata) od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. mamy do czynienia ze zgoła odmienną sytuacją. Odnotowywane w owym czasie natężenie małżeństw pierwszych wśród kobiet w wieku 35–44 lata wyraźnie wzrosło w większości analizowanych krajów, z wyjątkiem państw Europy Środkowowschodniej (tabela 4). W 2002 r. najwyższą częstością zawierania pierwszego małżeństwa wśród pań w wieku 35–39 lat charakteryzowały się kraje skandynawskie, następnie państwa Europy Zachodniej, a na trzecim miejscu kraje Europy Południowej. W Polsce, jak również w pozostałych dwóch państwach reprezentujących były kraje socjalistyczne, poziom natężenia małżeństw pierwszych wśród kobiet w wieku balzakowskim był niewielki i względnie stały w omawianym okresie.

Wartości prezentowanych dwóch miar wskazują na tendencję do przesuwania na późniejszy etap życia momentu legalizacji związku przez kobiety, co w konsekwencji powoduje wzrost udziału kobiet w wieku balzakowskim wśród primonupturientów.

4. KOBIETY W WIEKU BALZAKOWSKIM NA RYNKU MAŁŻEŃSKIM W POLSCE

Wzrost znaczenia kobiet w wieku balzakowskim na rynku małżeńskim w Europie – zwłaszcza w krajach skandynawskich – w ostatnich kilku dekadach skłania do bliższego przyjrzenia się kobietom między 35. a 49. rokiem życia, wstępującym w związki małżeńskie w Polsce. Można przypuszczać, że wzrost przeciętnego wieku kobiet formujących małżeństwo widoczny w naszym kraju przełoży się – podobnie jak w innych krajach europejskich – na większy udział kobiet w wieku balzakowskim w rynku małżeńskim.

Panie w wieku 35–49 lat to subpopulacja wyraźnie różniąca się od młodych kobiet (20–30 lat) biorących ślub. Wśród kobiet w wieku 35–49 lat zdecydowanie częściej mamy do czynienia z małżeństwami powtórnymi (tabela 5).

TABELA 5. KOBIETY W WIEKU BALZAKOWSKIM ZAWIERAJĄCE ZWIĄZEK MAŁŻEŃSKI WEDŁUG STANU CYWILNEGO W WYBRANYCH LATACH W POLSCE (W %)

Lata	Grupa wieku					
	35–39	40–49	35–39	40–49	35–39	40–49
	Panna		Wdowa		Rozwiedziona	
1975	41,7	31,5	14,6	27,9	43,7	40,6
1985	42,2	21,0	12,7	29,3	45,1	49,7
1995	46,2	22,9	10,4	19,5	43,4	57,6
2006	51,4	23,2	4,7	13,7	43,9	63,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z roczników demograficznych z lat 1976–2007.

Ogółem w Polsce około 50% kobiet między 35. a 39. rokiem życia i 70% w wieku 40–49 lat było już wcześniej w związku małżeńskim. Wśród nich dominowały rozwódki. Na drugim miejscu znalazły się kobiety nie mające jeszcze doświadczeń małżeńskich (panny), a następnie wdowy. Przyglądając się małżeństwom kobiet w wieku balzakowskim w dłuższym horyzoncie czasu, warto zwrócić uwagę, że odsetek panien w wieku 35–39 lat wśród nowożeńców charakteryzował się tendencją wzrostową. Odmienna sytuacja wystąpiła w przypadku wdów. W 1975 r. ich udział w ogólnej liczbie zawieranych małżeństw przez kobiety w wieku balzakowskim wynosił 31,5% (35–39 lat) i 14,6% (40–49 lat), natomiast w 2006 r. kształtował się już na poziomie 23,2% (35–39 lat) i 4,7% (40–49 lat).

Ograniczenie liczby wdów można tłumaczyć z jednej strony poprawą sytuacji zdrowotnej mężczyzn w ostatnich kilku dekadach, z drugiej zaś strony wzrostem liczby rozwodów, co nie pozostało bez wpływu na wzrost odsetka kobiet rozwiedzionych w wieku 40–49 lat wśród nowożeńców w analizowanym okresie.

TABELA 6. KOBIETY W WIEKU 35–39 LAT WEDŁUG STANU CYWILNEGO SWEGO I PARTNERA W POLSCE W LATACH 1975–2006 (w %)

Stan cywilny	Kawaler	Wdowiec	Rozwiedziony
1975 r.			
Panna	55,1	10,8	34,1
Wdowa	41,3	19,7	38,9
Rozwiedziona	27,4	8,8	63,8
1985 r.			
Panna	57,5	7,8	34,7
Wdowa	50,5	10,7	38,8
Rozwiedziona	34,1	6,6	59,4
1995 r.			
Panna	64,5	5,9	29,7
Wdowa	58,6	10,7	30,7
Rozwiedziona	26,1	3,6	70,3
2006 r.			
Panna	68,4	3,1	28,5
Wdowa	66,0	12,0	22,0
Rozwiedziona	47,0	3,8	49,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z roczników demograficznych z lat 1976–2007.

Kolejną kwestią jest poziom homogeniczności⁶ związków małżeńskich kobiet w wieku balzakowskim z punktu widzenia stanu cywilnego. Wyniki polskich badań⁷ wskazywały bowiem na występowanie nadreprezentacji związków homogenicznych wśród nowo zawieranych małżeństw (tabele 6, 7).

⁶ Pojęcie homogamia używane jest do opisu tego typu małżeństw, w których mamy do czynienia z brakiem różnic pomiędzy kluczowymi charakterystykami partnerów takimi, jak: wiek, status społeczny (poziom wykształcenia i wykonywany zawód, *social background*), wyznanie i siła przekonań religijnych, miejsce zamieszkania (region i klasa miejscowości).

⁷ Z. Strzelecki, *Migracje matrymonialne*, [w:] tenże (red.), *Cykl życia rodziny a migracje*, SGPiS, Warszawa, 1989, s. 57–101; Z. Welon, A. Szklarska, T. Bieliński, *Wybór partnera do małżeństwa ze względu na wykształcenie w Polsce w latach 1946–1985*, „Studia Demograficzne” 1999, nr 2; H. Domański, D. Przybysz, *Homogamia małżeńska a hierarchie społeczne*, IFiS PAN, Warszawa 2007; D. Kałuża, *Otwartość doboru terytorialnego małżonków we współczesnej Polsce*, [w:] A. Kotlarska-

W przypadku panien w wieku 35–39 lat mamy do czynienia z wysoką skłonnością do wyboru partnera o tym samym stanie cywilnym. Podobnie wygląda sytuacja kobiet rozwiedzionych. Inaczej przedstawia się problem homogeniczności związku ze względu na stan cywilny wśród kobiet, których małżeństwo zostało rozwiązane przez zgon małżonka. Wdowy między 35. a 39. rokiem życia częściej tworzą małżeństwa z kawalerami i rozwodnikami niż wdowcami. Wynika to z niewielkiej liczby żyjących wdowców o zbliżonym wieku. Z upływem lat poziom homogeniczności z punktu widzenia stanu cywilnego wśród panien (głównie w wieku 35–39 lat) wzrastał (zob. tabela 7). Natomiast w przypadku wdów mieliśmy do czynienia z odmienną tendencją. Owe zmiany wynikają zapewne ze zmian struktury zbiorowości nowożeńców, a dokładniej ze wzrostu wśród potencjalnych kandydatów osób rozwiedzionych i owdowiałych oraz ograniczenia liczby kawalerów i panien.

TABELA 7. KOBIETY W WIEKU 40–49 LAT WEDŁUG STANU CYWILNEGO SWEGO I PARTNERA W POLSCE W LATACH 1975–2006 (w %)

Stan cywilny	Kawaler	Wdowiec	Rozwiedziony
1975 r.			
Panna	39,2	28,8	32,0
Wdowa	17,8	46,2	36,0
Rozwiedziona	19,8	23,1	57,1
1985 r.			
Panna	35,5	21,1	43,5
Wdowa	20,6	42,1	37,3
Rozwiedziona	16,9	18,7	64,4
1995 r.			
Panna	38,4	17,0	44,6
Wdowa	29,6	30,6	39,8
Rozwiedziona	22,1	14,5	63,4
2006 r.			
Panna	45,3	11,2	43,5
Wdowa	35,1	21,0	43,9
Rozwiedziona	27,2	10,3	62,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z roczników demograficznych z lat 1976–2007.

TABELA 8. MAŁŻEŃSTWA KOBIEŃ W WIEKU BALZAKOWSKIM WEDŁUG WIEKU PARTNERÓW W WYBRANYCH LATACH (JAKO % WSZYSTKICH MAŁŻEŃSTW ZAWARTYCH PRZEZ KOBIETY W DANEJ GRUPIE WIEKU) W POLSCE

Wiek mężczyzn	1975		1995		2006	
	Wiek kobiet					
	35–39	40–49	35–39	40–49	35–39	40–49
25–29	8,0	2,0	7,9	1,7	8,5	2,3
30–34	9,5	4,4	19,1	5,5	20,3	7,8
35–39	26,0	11,5	32,1	14,0	30,2	14,4
40–49	37,5	42,0	33,1	45,1	31,5	50,4
50 i więcej	11,1	39,4	6,3	33,4	8,2	24,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z roczników demograficznych z lat 1976–2007.

Poziom homogamii ze względu na wiek w przypadku kobiet w wieku 35–39 lat jest niższy niż w wśród kobiet w wieku 40–49 lat (tabela 8). W 2006 r. 30,2% kobiet w wieku 35–39 lat zawierających małżeństwo wybierało współmałżonka z tej samej grupy wieku, 31,5% z nich ze starszej grupy wieku (40–49 lat), a 20,3% partnera znalazło w grupie wieku 30–34 lata. Taki rozkład wieku w doborze partnera wynika w dużej mierze z tradycyjnie występującej różnicy wieku między nupturientami, kobiety wybierają na partnerów mężczyzn najczęściej starszych o 2–5 lat. W przypadku pań w wieku 40–49 lat, 50,4% na partnera życiowego wybierało mężczyznę z tej samej grupy wieku (2006 r.), 24% z nich decydowało się na zawarcie małżeństwa z mężczyzną będącym w wieku 50 i więcej lat, natomiast małżeństwa z młodszym partnerem (35–39 lat) stanowiły 14,4%.

5. PODSUMOWANIE

Prezentowana w niniejszym tekście analiza małżeństw kobiet w wieku balzakowskim pokazuje wzrost znaczenia tej subpopulacji wśród nowożeńców w ostatnich kilku dekadach w Europie, w tym również i w Polsce.

Jedną z widocznych przemian demograficznych w ostatnich kilku dekadach w Europie jest zmniejszanie się częstości tworzenia formalnych związków małżeńskich i podnoszenia się przeciętnego wieku nupturientów. Następuje przesunięcie rozkładu wieku kobiet w chwili zawierania małżeństwa. Maleje udział wśród nowożeńców osób między 15. a 24. rokiem życia, na korzyść osób starszych mających 25–29 lat i 30–34 lata. Rodzi to określone skutki dla procesu tworzenia rodziny oraz rodzenia dzieci. W ostatnich kilkunastu latach w Europie widoczny jest wzrost wagi płodności kobiet w wieku balzakowskim. Jak wskazują badania empiryczne, późne macierzyństwo wiąże się ze wzrostem prawdopodobieństwa po-

wikłań związanych z ciążą i porodem, jak również wzrostem udziału kobiet bezpłodnych⁸.

Ogólnie natężenie małżeństw wśród kobiet w wieku 35–39 lat wzrasta. Choć tendencja w kształtowaniu się analizowanego zjawiska w poszczególnych krajach europejskich jest taka sama, udział kobiet w wieku balzakowskim w poszczególnych państwach jest wciąż różny. Oczywiście, z uwagi na wiek, dla zdecydowanej większości kobiet jest to kolejny już związek.

Ze względu na ograniczoną zawartość publikowanych przez GUS danych, możliwość bardziej wnikliwej charakterystyki kobiet w wieku 35–49 lat decydujących się na legalizację związku w Polsce jest niewielka. Jednak z dostępnych informacji widać zróżnicowanie tej zbiorowości.

W przypadku doboru pod względem stanu cywilnego, z wyjątkiem wdów, małżeństwa kobiet w wieku balzakowskim charakteryzują się przewagą jednorodności – znacznie większą wśród kobiet rozwiedzionych niż wśród panien. Z kolei poziom homogamii ze względu na wiek jest wyższy w przypadku kobiet w wieku 40–49 lat niż wśród grupy w wieku 35–39 lat.

Patrząc na dokonujące się przeobrażenia w całej Europie w sferze małżeńskości, można przypuszczać, iż w przyszłości, również i w Polsce, znaczenie kobiet w wieku balzakowskim wśród nowożeńców, zwłaszcza kobiet w wieku 35–39 lat, będzie wzrastać. Bez wątpienia wpływ na wzrost udziału kobiet w wieku balzakowskim w rynku małżeńskim będzie miało widoczne w ostatnich kilkunastu latach odmłodzenie się osób żyjących w związkach nieformalnych. Dane dotyczące kohabitacji, pochodzące z Mikrospisu 1995 i NSP 2002, wskazują że w 1995 roku 41,6% ogółu kobiet żyjących w związkach nieformalnych było w wieku 35–49 lat, natomiast w 2002 r. panie w tym wieku stanowiły frakcję 32,9%⁹.

BIBLIOGRAFIA

- Domański H., Przybysz D., *Homogamia małżeńska a hierarchie społeczne*, IFiS PAN, Warszawa 2007.
- Eurostat [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: www.eurostat.ec.europa.eu/portal/, 05.07.2008.
- Kałuża D., *Otwartość doboru terytorialnego małżonków we współczesnej Polsce*, [w:] A. Kotlarska-Michalska (red. nauk.), *Wizerunki ról rodzinnych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007.

⁸ P. Szukalski, *Późne macierzyństwo w Europie*, „Wiadomości Statystyczne” 2004, nr 11, s. 74–82.

⁹ P. Szukalski, *Kohabitacja w Polsce*, [w:] W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 49–75.

- Kotowska I. E. (red.), *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1999.
- Nowicka E., *Świat człowieka – świat kultury*, PWN, Warszawa 2006.
- Recent demographic developments in Europe* 2003.
- Roczniki demograficzny, GUS, 1976–2007.
- Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Nomos, Kraków 2002.
- Strzelecki Z., *Migracje matrymonialne*, [w:] Z. Strzelecki (red.), *Cykl życia rodziny a migracje*, SGPiS, Warszawa 1989.
- Szukalski P., *Kohabitacja w Polsce*, [w:] W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.
- Szukalski P., *Późne macierzyństwo w Europie*, „Wiadomości Statystyczne” 2004, nr 11.
- Warzywoda-Kruszyńska W., Szukalski P. (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.
- Welon Z., Szklarska A., Bielicki T., *Wybór partnera do małżeństwa ze względu na wykształcenie w Polsce w latach 1946–1985*, „Studia Demograficzne” 1999, nr 2.

MARRIAGES OF WOMEN IN THE BALZAC AGE

Abstract

During the last few decades we have witnessed transformations of the institution of marriage both in Europe and in Poland. Generally, the nuptiality (frequency of contracted marriages) diminished, which was followed by a tendency to postpone the moment of the wedding ceremony. The aim of the paper is to present changes in the matrimonial patterns in contemporary Europe. Special attention is paid to the subpopulation of women aged 35–49, referred to as women in the Balzac age.